

Strednobyzantský 2. mód (hlas) Zmena finály *E* na *h*

Staršia vrstva (12.-zač. 13. stor.)

Vymedzenie javu

Štandardné nápevy 2. módu sú charakteristické celkovou finálou *E* a sú zostavené z periód, ktoré vždy ukončuje tón *E* (= *E-ladenie*). Výnimkou z tohto pravidla sú piesne, kde sa vo väčšej alebo menšej miere nahrádza finála *E* tónom *h*, ide o náhradu koncových *E*-formúl formulami *xxh*, *yxh*, *yh*, ktoré tak dostávajú plnú záverovú silu (*h-ladenie*).

Tento jav je medzi samohlasnými stichirami v minei pomerne vzácny (16.11., 24.11., 17.1., 1.4., 31.8.), podobne v Triodí (po 2. pôstnej nedeli, 4 radové stichiry na Veľký štvrtok). Relatívne viac (vzhľadom na rozsah sekcie) prípadov nachádzame v oktoichu (5 stichír, Step 3c), medzi samopodobnami (4 stichiry) a predovšetkým v irmologione (asi tretina z irmosov).

Predovšetkým si musíme klásť otázku, či ide o novší jav, ktorý zmenil pôvodnú melodiku, alebo o jav, ktorý existoval paralelne so štandardnou stupnicou od počiatku. Prípadne, či nejde o relikť najstaršieho a teda pôvodného spôsobu spevu v 2. hlase. Centrálny tón *h* a neexistenciu finály *E* môžeme konštatovať pri psalmódii 2. hlasu, čo je nepochybne starobylá vrstva tradície.

Na druhej strane, viaceré stichiry si zachovali zreteľné stopy po zmenách smerom k *h*-finálam. Od 13. storočia je zreteľne doložený trend náhrady *E*-ladenia *h*-ladením, čo nás môže viesť k hypotetickej extrapolácii do minulosti – považovať prítomnosť *h*-ladenia v spevoch 12. storočia za prejav začiatkov tohto trendu. Konečnú odpoveď na danú otázku však zatiaľ nepoznáme.

Podrobnejšie štúdium *h*-finálových stichír v rkp. Am umožňuje identifikovať niekoľko typov.

h-finála iba v poslednej perióde

Najjednoduchším prípadom sú spevy, ktorých všetky periódy s výnimkou poslednej sú štandardné. Smerovanie k h-finále vidno až v poslednej perióde, niekedy dokonca až v posledných dvoch kóloch. Poslednou formulou je v týchto prípadoch xxh a yxh (obe cca. po 8 výskytoch).

Pozoruhodné sú prípady, kde sú v rôznych rukopisoch doložené štandardný aj zvýšený koniec.

Mojs 3 (po a2.G2.G)

E.g.II

E.g.II

Sav

Sav

C220

C220

φου-ουρ-γέ τών α- -γα-θών, τή ευ-σπλαγ -χνί- α σου.

h-finála ako dôsledok transpozície

Ojedinelými prípadmi sú spevy, v ktorých sa časť melódie transponovala o kvintu vyššie, kde prebieha podľa štandardných pravidiel (avšak vo vyššej hladine). Tu nejde vždy o h-ladenie v pravom zmysle, hoci niekedy transponovaná melódia ústi do h-ladenia.

Transpozíciu nachádzame v spevoch 24. 11., Bhrd 7, RzdB 4.

RzdB 4

E.g.II

A- κη - -κο- α κυ-ρι- ε την εν- δο-ξον σου οι-κο -vo- μι - αν

o kvintu zvýšené a2.G2.G

E.g.II

και ε- - δο-ξα-σα φιλ-αν-θρο-πε την α-κα-τα-ληπ-τον σου δυ- -va- μιν.

Stichiry s „t'ahom“ k h-finále

Vo viacerých stichirách vidno, ako sa ich pôvodné štandardné formuly menia v kadenciách pod príťažlivosťou nového centrálného tónu *h*. Smer zmeny je zreteľný, nové znenie formúl nie je normatívne, sú to len jednorazové modifikácie v danom kontexte.

Anast 1 (úryvok)

c.GG.E v Am je zvýšené o terciu (v N pôvodnejšie); v xG -h sa finála fahá vyššie k tónu *d*

neštandardná formula (pôv. ha.G?)

N

G

Am

Am

Σταυ-ρόν γαρ υ- - πο-μεί-νας, τή τα-φή παρ-ε- -δό- -θη ως αυ-τός η -θέ-λη-σας,

Anast 3 (úryvok)

zvýšenie cG.GG.E (v Am finála z E na h)

zmena xG na 11h

G

G

Am

G

Χρι-στού τήν Α-νά-στα-σιν, αυ-τός γάρλυτ-ρω-τής εσ-τι, καί Σω-τήρ τών ψυ-χών η-μών,

Anast 2 (úryvok)

FG.E: prívod prenesený do Gh-módu a finála zdvihnutá o terciu

Χρι-στός ο Σω-τήρ η-μών, τό καθ' η-μών χει-ρό- γρα-φον προσ-η-λώ- σας,

xxG – v G je finála zvýšená o terciu, v Am navyše zrýchlená a v N už je to 11h

τώ Σταυ-ρώ εξ - ή- λει- ψε, καί τού θα -νά-του τό κρά-τος κατ- ήρ-γη-σε,

Akcentovná h-deklamácia v G je zvýšená na d-deklamáciu v Am.

προσ-κυ-νού -μεν αυ-τού τήν τρι-ή -με- ρον Έ- -γερ-σιν.

Νάπεvy bez finály E

V kratších (jednoperiódových) nápevoch (najmä irmosy) zmena finály poslednej periódy prináša so sebou úplnú elimináciu finály E.

Dome jEvfratov

Am G

Οί - κος τού Εφ-ρα-θά, η Πό-λις η α-γί- - α,

Am G

τών Προ-φη-τών η δό-ξα, ευ-τρέ-πι -σον τόν οί-κον, εν ώ τό θεί-ον τίκ-τε-ται.

Aj medzi dlhšími stichirami nachádzame nápevy bez finály E. Tu už nie je použiteľná štandardná definícia periódy. Koncovou kadenciou sú xxh, yxh, ktoré často ukončujú paralelné verše a až takéto dvojice tvoria periódu.

Dnes Christós

1 G

Σή - με-ρον ο Χρι-στός εν Βη-θλε-έμ γεν-νά-ται εκ Παρ-θέ-νου.

G

Σή - με-ρον ο άν-αρ-χος άρ-χε-ται και ο Λό-γος σαρ-κού-ται.

2 G

Αι δυ-νά-μεις των ου-ρα-νών α-γά-λλον- -ται,

G

και η γή σύν τοίς αν-θρώ-ποις ευ-φραί-νε-ται,

3 G

οι Μά-γοι τά δώ-ρα προσ-φέ-ρου-σιν,

G

οι Ποι-μέ-νες τό θαύ-μα κη-ρύτ-του-σιν,

4

η-μείς δέ α-κα- τα -παύ-σως βο- ώ- -μεν.

Δό-ξα εν υ -ψίς-τοις Θε-ώ, καί ε-πί γής ει- ρή- - νη,

εν αν-θρώ-ποις ευ-δο- κί-α.

Nápevy bez finál E, G

Najkrajnejším prípadom¹ h-ladenia je úplná eliminácia iných finál ako h. Výrečným príkladom je večierňové (nedel'né) Apostichon, kde zreteľne vidno „vyťahovanie“ finály G o terciu vyššie:

Apostichon

Am

Η Α-νά-στα-σίς σου Χρι-στέ Σω -τήρ ά- πα-σαν ε-φώ-τι-σε τήν οι -κου- μέ - νην,

καί α-νε-κα-λέ-σω τό ί- δι- ον πλά- σμα, παν-το-δύ-να-με Κύ--ρι-ε δό- - ξα σοι.

Vyššie desiatky podobných príkladov nachádzame medzi irmosmi.

E.g.II

Τόξον συν- ε-τρί- -βη δου-νασ-τών τώ κρά- τει σου Χρι-στέ,

καί δού- να- μιν ασ-θε -νείς, σέ πε-ρι-ε-ζώ-σαν- το.

¹ Ide vskutku o okrajový jav, ktorý sa neuplatnil v širšej miere ani v novších nápevoch.

Absenciu oboch nižších finál G, E pozorujeme aj v niekoľkých dlhších spevoch (napr. 3 zo 4 radových stichír na Veľký štvrtok, viaceré irmosy). Neumový zápis nevyučuje, že takáto melódia siaha až do čias začiatkov neumového písma.

Am G
 Συν-τρέ-χει λοι-πόν, τό συν-έ-δρι-ον τών Ι- ου-θαί- ων,
 ί- να τόν Δη-μι-ουρ-γόν καί κτί-στην τών α-πάν-των, Πι-λά-τω πα- -ρα-δώ-ση,
 ώ τών α- νό-μων! ώ τών α -πί-στων!
 ό-τι τόν ερ-χό-με-νον κρί-ναι ζών-τας καί νεκ-ρούς
 εις κρί-σιν ευ-τρε-πί-ζου-σι
 τόν Ι- -ώ-με-νον τά πά- -θη πρός πά-θος ε- τοι-μά- ζου-σι.
 Κύ- -ρι- ε μα-κρό-θυ-με μέ-γα σουτό έ- λε- ος δό- -ξα σοι.

Ďalší vývoj – novšie byzantské spevy

Tón h ako ťažisková finála je pravdepodobne starobylym javom, ide o jednoduchší 2. mód, ktorý je vlastný psalmódii a niektorým ďalším starým spevom. Naopak, knižný 2. hlas, teda väčšina zapísaného repertoáru 2. hlasu, sa riadi ladením s koncovou finálou E, a jednoduchšie h-ladenie je v kontexte strednobyzantských neumových rukopisov v menšine. Dá sa však predpokladať, že v ústnej tradícii h-ladenie žilo s väčšou intenzitou a práve v spevoch oktoichu a v samopodobnoch badať zvýšený výskyt spevov s h-ladením, či už pôvodným alebo po úpravách nižšieho E-ladenia.

Počínajúc 13. storočím nastáva obrat v prospech h-ladenia, predovšetkým v irmosoch môžeme pozorovať jav pomerne rozsiahleho zvyšovania nápevov. Chod melódií sa posúva o terciu až kvintu vyššie a samozrejme záverečná finála sa z E mení na h. Do h-ladenia sa tak presúvajú aj irmosy, ktoré boli v starších prameňoch ešte v základnom ladení. Podrobný prehľad týchto zmien uvádza vo svojej monografii Richard von Busch.² Ilustratívne štúdium týchto zmien nám bolo umožnené na druhom kánone sviatku *Bohojavlenija* (vd'aka prepisom R. von Buscha) a na irmosoch Veľkého týždňa (podľa I. Arvanitisa³).

V nasledujúcom prehľade uvedieme cesty transformácie vybraných formúl v prameňoch od 13. do 20. storočia. Treba však poznamenať, že tu nejde o jednoduché bijektívne zobrazenie starších tvarov na novšie (vyššie), ale aj o celkovú zmenu kompozičnej gramatiky.

Strednobyzantské:

E.g.II, H,

D (*Dionysiu 172, 13. stor.*),

Y (*Trinity 1165, zač. 14. stor.*),

Sb (*zač. 14. stor.*)

postbyz.:

Balas. Balasios, *17. stor.* (*EBE 946, Národná knižnica v Aténach*)

PL Petros Lampadarios (18. stor., *syntomon*)

Neobyzantské (nová metóda):

ES *Eirmologion syntomon* (19. stor.)

KP Konstantinos Pringos, *Veľký a svätý týždeň*, Atény 1969

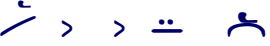

AX *Anastasimatarion*, Chourmouziou, Konštantinopol 1832

² R. von BUSCH, *Untersuchungen zum byzantinischen Heirmologion. Der Echos Deuteros*, Verl. der Musikalienhandlung Wagner (1971).

³ I. Arvanitis, *A way to the transcription of old byz. chant ...*, in: *Byzantine chant, Tradition and reform*, Athens 1993. (https://www.academia.edu/5082903/A_way_to_the_transcription_of_Old_Byzantine_Chant)

Antikadencie

Ga.h

<p>E.g.II </p> <p>E.g.II </p> <p>KP </p> <p>KP </p> <p>ES h = Di (mäkko-chr.)</p> <p>ES h = Pa (tvrdo-chr.)</p>	<p>E.g.II </p> <p>E.g.II </p> <p>Balas. </p> <p>PL </p> <p>Balas. </p> <p>ES </p>
--	--

ES

S

Am

Οί- -κος τού Εφ-ρα- θά,

Uvedené zvýšenie melódie môžeme pozorovať tiež v irmosoch VP8, VU9. Pohľad do ruských a ruténskych prameňov ukazuje, že staroruský nápev mal ešte štandardný *podjem Ga.h*. Naopak, poreformný ZR je evidentne ovplyvnený byzantským vývojom po 13. storočí.

KP

E.g.II

E.g.II
 No
 S408
 S429-34

J002

KP

PL

Balas.

E.g.II

E.g.II
 Ch
 S408
 S434

I229

yh

E.g.II

E.g.II

H

H

Sb

Sb

Sb

Sb

Y

Y

ES

ES

E.g.II

E.g.II

KP

E.g.II

E.g.II

H

H

E.g.II

E.g.II

Sb

Sb

Sb

Sb

Balas.

ES

ES

KP

Thema

E.g.II

E.g.II

PL

Balas.

KP

yxh

E.g.II

D

D

ES

Ch

S407

S429

J002

Bokšay

ES

ES

KP

E.g.II

E.g.II

S408

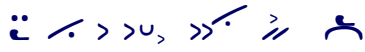
J046

E.g.II

E.g.II

Balasio

PL

KP

E-kadencie

Záverové kadencie typu E3 sa plošne nahradili rozličnými h-kadenciami (h3, yxh). Vo vnútri irmosov sa E-kadencie zmenili spravidla jedným z troch spôsobov:

1. náhrada o kvintu vyššími ekvivalentmi (FG.E → cd.h), ktoré sa ešte ďalej mohli zvýšiť o terciu,
2. melódia ako celok sa transponovala o kvintu vyššie,
3. finála a kadenčný chod sa presmerovali k tónu G alebo h.

Posledný z uvedených spôsobov je typický najmä pre rkp. Sb:

H		E.g.II	
H		E.g.II	
D		H	
D		H	
Sb		Sb	
Sb		Sb	
		Y	
		Y	

Y	
Y	
D	
D	
Sb	
Sb	

Presmerovanie finály E k tónu G pri zachovaní charakteristických prvkov kadencie sa stalo normou v poreformnom ZR.

E-kadencie boli postupom času takmer eliminované. V nám dostupných irmosoch niet ani jednej. Ojedinele sa zachovali v stichirách (vnútorné periódy), dnes pochopiteľne s chromatickým ladením:

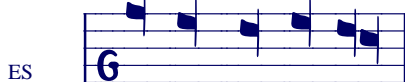
Anatol 3

The image displays two staves of musical notation for the piece 'Anatol 3'. The top staff is labeled 'D' and the bottom staff is labeled 'AX'. Both staves begin with a 'G' time signature. The notation consists of rhythmic stems and flags, with some notes marked with a tilde (~) above them. A legend to the right of the staves reads 'h = Di, E = Ni'.

G-kadencie

G-kadencie (aj ich *a*-modifikácie) sa v procese dvíhania melódií čiastočne zachovali. V mnohých prípadoch zas podstúpili transpozíciu o kvintu vyššie (často už v E.g.II) alebo náhradu formulou s h-kadenciou.

G_{2/U}

G_{2/J} – pozoruhodná ilustrácia postupného zvyšovania melódie:

=Y, E.g.II, H

G_{3/7} – zachovaná:

Four staves of musical notation for G_{3/7} - zachovaná. The first staff is labeled 'E.g.II' and contains a treble clef, a G chord symbol, and a sequence of notes: G4, A4, B4, C5, B4, A4, G4. The second staff is labeled 'E.g.II' and contains rhythmic symbols: a quarter note, a quarter note with a slur, a quarter note with an accent (>), a quarter note with a slur and an accent (>), a quarter note with a slur and an accent (>), a quarter note with a slur and an accent (>), and a quarter note with a slur and an accent (>). The third staff is labeled 'Balas.' and contains a treble clef, a G chord symbol, and a sequence of notes: G4, A4, B4, C5, B4, A4, G4. The fourth staff is labeled 'PL' and contains a treble clef, a G chord symbol, and a sequence of notes: G4, A4, B4, C5, B4, A4, G4. A vertical yellow bar highlights the notes G4, A4, B4, C5, B4, A4, G4 across all four staves.

G_{3/7} – zvýšenie o terciu:

Three staves of musical notation for G_{3/7} – zvýšenie o terciu. The first staff is labeled 'E.g.II' and contains a treble clef, a G chord symbol, and a sequence of notes: G4, A4, B4, C5, B4, A4, G4. The second staff is labeled 'E.g.II' and contains rhythmic symbols: a quarter note, a quarter note with a slur, a quarter note with an accent (>) and a slur, a quarter note with a slur and an accent (>), a quarter note with a slur and an accent (>), a quarter note with a slur and an accent (>), and a quarter note with a slur and an accent (>). The third staff is labeled 'Balas.' and contains a treble clef, a G chord symbol, and a sequence of notes: G4, A4, B4, C5, B4, A4, G4. The fourth staff is labeled 'KP' and contains a treble clef, a G chord symbol, and a sequence of notes: G4, A4, B4, C5, B4, A4, G4.

